

A HÁBORÚS ÚJSÁG

PETKOVICS KÁLMÁN

A jugoszláviai magyarok 1944. december 24-én indult napilapját 1945. szeptember 27-éig *Szabad Vajdaságnak* hívták. A Vajdasági Egységes Népfelszabadító Front orgánuma volt, akár a *Slobodna Vojvodina*, amelynek nevét felvette és kilenc hónapon át viselte. Az indulás előzményeinek, történetének és fejleményeinek áttekintésével kimutatható, hogy az első folyamatosan megjelenő magyar nyelvű újság az új Jugoszláviában a vajdasági partizánsajtó gyökérzetéből fakadt és növekedett.

A vajdasági partizánsajtó első termékei a Bácskában többnyire szerbül és magyarul jelentek meg. Ez nem új jelenség, hiszen a kétnyelvűség, a két világháború között, végigkísérte a JKP itteni sajtómunkájának fejlődését. A *Radničke novine*, 1920-ban, magyar nyelvű szövegeket is közölt. Azonos tartalommal jelent meg 1930-ban a *Komunist* és a *Komunistica*. Majd 1940-ben a *Trudbenik* és *A dolgozó*. Ide sorolhatók, továbbá, az azonos című, de eltérő tartalmú legális lapok: az *Organizovani radnik* és a *Szervezett Munkás*, a *Népszava* és a *Narodni glas*.

Újvidéken, a megszállás első évében, a Jugoszláv Kommunista Párt vajdasági tartományi vezetőségének gondozásában, a hírhedt Armija közvetlen közelében, készült a *Borba* és a *Harc*, a *Vesti* és a *Hírek*, az ismert Lenin-levél és több más röpirat. A titkos sokszorosítóműhely termékeit, az emlékezők szerint, leginkább a forgalmas halpiac környékén vették át a futárok és vitték tovább Bácska és Baranya mozgalmi göcaiba.

Ezeket a lapokat elnémította a véres terror. A megszállók 1941 nyarán összpontosított támadást indítottak a népfelszabadító mozgalom ellen. Augusztus elsejétől december végéig a mozgalom sok kiváló harcosa esett el, jutott börtönbe vagy büntetőtáborokba. Az elesettek és lebukottak között volt a mozgalmi sajtó munkatársainak és terjesztőinek zöme.

De a titkos sokszorosítóműhely berendezései nem kerültek az ellenség kezébe. A párt nyomdáját az Újvidékről irányított, de egész Bácskára, Baranyára kiterjesztett hírhedt nyílt nyomozás sem derítette fel. Még az újvidéki és a Sajkás-vidéki razziák iszonyatos napjaiban sem.

Néhány hónappal később Svetozar Marković Toza — a JKP vajdasági tartományi vezetőségének szervező titkára, aki a súlyos csapások után a mozgalom megújításán dolgozott Bácskában — előkészítette a sajtómunka folytatásának feltételeit. Hamarosan sokszorosították a *Proleter* (a JKP KB lapja) március—áprilisi számát, amely fontos útmutató cikket közölt a népfelszabadító bizottságokról. Majd, 1942 augusztusában megjelent az *Istina*, a JKP vajdasági tartományi bizottsága lapjának első száma. Ebben a párttagoknak szánt illegális újságban esett először említés a *Slobodna Vojvodináról*.

A tervezett új lapot a JKP rokonszenvezőinek, a népfelszabadító mozgalom támogatóinak szánták az alapítók. Nem utasításokat tartalmazó közlöny, hanem tájékoztató és mozgósító jellegű politikai tömeglap indításáról volt szó. Erről, egyébként, Svetozar Marković Toza és Branko Bajić Josip Broz Titót is értesítette.

1942. október 10-én kelt részletes jelentésükben olvasható, hogy az *Istina* megindítása után, október tizenötödike körül megjelenik, a Vajdasági Tartományi Népfelszabadító Bizottság szócsöveként, a politikai tömeglap első száma. Itt olvasható még, hogy: „a röpiratokat magyar, német, szlovák és ruszin nyelven is sokszorosítjuk, a *Slobodna Vojvodinát* és más fontos anyagokat pedig *szerbül és magyarul* jelentjük meg.” (Svetozar Marković Toza: *Izabrani spisi*, 383. oldal.)

Tehát a magyar nyelvű újság kiadásának terve, hiteles okirat tanúsága szerint, már 1942 őszén felmerült. Tudjuk azonban, hogy a szándék nem valósulhatott meg. Az új lap, amely címével is kifejezte az itt élő nemzetek és nemzetiségek régi óhaját, a tervezettnél később, pontosabban 1942. november 15-én jelent meg.

A megszállók árulás folytán értesültek róla. 1942. november 19-én, virradat előtt, csendőrnymozók, rendőrök és katonák megostromolták azt a házat, ahol az újság készült. A tűzharcban elesett Branko Bajić, a *Naš život* című haladó ifjúsági folyóirat valamikori szerkesztője. Svetozar Marković súlyos sebesülten fogságba esett. Felgyógyulása után halálra ítélték, és 1943. február 9-én Újvidéken kivégezték.

A Vajdasági Tartományi Népfelszabadító Bizottság lapja, amelynek első számát a megszállók lefordították és gondosan tanulmányozták, elhagyta szülővárosát, és küzdött tovább. A következő (kettős) száma 1943 áprilisában Verbászon (Titoverbász) jelent meg. Negyedik számát a palánkai járásban levő Parragon szerkesztették és sokszorosították. Innen — 1943 májusában — a vajdasági pártvezetőség döntése alapján átköltözött Szerémségbe.

Bácskában szűkös bázisokban készült, s ezer veszély közepette folyamatosan vándorlásra kényszerült az üldözött újság. Szerémségben más volt a helyzet. Mások voltak a háborús erőviszonyok. Ott a nép fegyverrel válaszolt a betolakodóknak és itteni támogatóiknak, összefüggő szabad

területek voltak, ahol már a néphatalom szervei működtek. A lap előállításának alanyi és műszaki feltételei gyökeresen megváltoztak.

Az első szeremségi szám még sokszorosítón készült, de a másodikat — 1943 novemberében — már igazi nyomdában nyomtatták a Sušnjar-féle szálláson. Övni kellett ott is a nyomdát, háború volt, gyakran erős ellenséges alakulatok törtek a felszabadított területekre, de ezek éjszaka nem nagyon mozogtak, nappal pedig partizánőrszemek figyelték az utakat...

Az első szeremségi szám vezércikkét Jovan Popović költő írta a harcban valószínű szabadságról és Vajdaság jövőjéről az új Jugoszláviában. Határozottan szólt — az AVNOJ második ülése előtt! — az autonóm Vajdaságról, ahol majd létrejönnek a nemzetek és nemzetiségek harmonikus együttélésének feltételei. Az autonómia akkor még a fegyveres harc ígérete volt.

A *Slobodna Vojvodina* harcba szólította azokat a németeket és magyarokat is, akik nem követtek el háborús bűnöket. A nemzetiségek, főleg a magyarok felé mondott, állásfoglalást sürgető szó mozgósító szándékról tanúskodik. Az ilyen írás hatása leginkább attól függ: eljut-e azokhoz, akiknek szól? Megértik-e azok, akiknek szól?

Vizsgálódásunk tárgyából önkéntelenül előbújik a kérdés: volt-e szó Szeremségben a *Slobodna Vojvodina* magyar változatának kiadásáról, amit már Bácskában terveztek az alapítók? Erre a kérdésre Stanka Veselinov, az események részese, határozott igennel válaszolt.

„Már 1943-ban, amikor Szeremségben újra megjelent a *Slobodna Vojvodina*, felmerült a magyar nyelvű lap kiadásának szükségessége. Akkor ott köztünk egyedül Jovan Popović tudott magyarul, ő kiválóan ismerte a magyar irodalmat is. Az újsághoz azonban nem voltak meg a műszaki feltételeink, nem volt magyar betűnk.” (*Magyar Szó*, 1979. december 23.)

Szeremségben, a partizánújságok nagy családjában, gyorsan fejlődött, izmosodott a *Slobodna Vojvodina*. Ottani számai (1943 nyarától 1944 októberéig) fokozatosan változtak, újságszerűbbek lettek. Ezt az is előmozdította, hogy a Vajdasági Tartományi Népfelszabadító Bizottság orgánuma egy politikai tömegszervezet, a Vajdasági Egységes Népfelszabadító Front szócsöve lett. A változás nyilvánvalóan a politikai tömeglap kibontakozásának gyorsítását kívánta szolgálni és szolgált.

A Sušnjar-féle szálláson négy és hat oldalon jelent meg az újság, a lehetőségekhez mérten változatos tartalommal, de ritkán. Havonta egyszer, esetleg kétszer hagyta el az álcázott nyomdát, és csak 1944 szeptemberében kezdett „hetilappá” válni. Gyakoribb megjelenését, akárcsak a tömeglaphoz méltó példányszám elérését, elsősorban a papírhány akadályozta.

Október elején, 1944-ben, a *Slobodna Vojvodina* ismét átkelt a Dúnán. A felszabadult Bánát fővárosába költözött, ahol a szabadság má-

mora fűtötte a lelkeket, önkéntesek ezrei jelentkeztek a fegyveres alakulatokba, és napirendre kerültek a hátországra háruló háborús feladatok. A *Slobodna Vojvodina* legális újság lett, kiröpült a partizánújságok családi fészkeiből. Impresszuma még nem volt, de megjelenésének helyét már nem titkolta. Történetében először árulták az utcán. És szétkapkodták, természetesen, mert nagy volt a hírszomj.

Az újság, rendeltetéséhez híven, igyekezett nyomon követni az eseményeket, de akkor, a szabadság első heteiben, az emberek sokat vártak tőle. Talán többet is, mint amennyit adhatott. Előterbe kerültek a gyorsabb hírközlés, az átfogóbb tájékoztatás igényei. Nőtt az időszzerűség követelménye. Mindez gyakoribb és rendszeresebb megjelenést követelt. Szakavatott újságírókat. Korszerűbb nyomdát. Több papírt. És meg kellett szervezni a lapok szállítását, elosztását...

Jovan Popović érdekes újságot akart csinálni. Mozgékonyat, korszerűt: Úgy vélte, az új világ hírnökeinek konkrét tényeket kell közölnie az életből és kerülnie kell az érveket pótló szövegeket. Ez pedig a közlőnyesség túlhaladását, a hírforrások megszervezését és az elemző-értékelő szerkesztőségi munka fejlesztését sürgette.

Megváltoztak az újságírás követelményei. A legális újságban másképpen kellett dolgozni, mint az illegális mozgalmi sajtóban vagy a partizánújságok körül. Ezekről a kérdésekről sokat tárgyaltak Bánátban és később Újvidéken. Újra felmerült a magyar nyelvű lap elindításának gondolata, de erről érdemlegesen csak a tartományi székváros felszabadulása (1944. október 23.) után lehetett beszélni.

Közben az élet haladt, és nőtt az újságok iránti kereslet. A városokban valósággal megostromolták az újságárusokat. A fálvak nagy részébe el sem jutottak a sajtótermékek. Használt, agyonolvasott, gyűrt újságpéldányokért hetek múlva is többszörös árat fizettek az emberek.

Érthető hát, hogy a felszabadult városokban, ha volt rá mód, nyomda és papír, a helyi hatóságok igyekeztek mielőbb lapot indítani. Becskereken már 1944. október 6-án — a vajdasági népfelszabadító mozgalom vezetőinek odaérkezése előtt — megszületett a *Sloboda*. Becsén *Glas slobode* néven kísérleteztek. Szabadkán, 1944. október 16-án, megindult a *Slobodna Bačka*.

Zentán kétnyelvű hírlappal próbálkoztak. 1944. október 20-án (Újvidék felszabadulása előtt) nyomtatták ki a zentai népfelszabadító bizottság sajtószervének első (és egyetlen) számát, amely a *Sloboda—Szabadság* nevet viselte. Ez volt a magyar nyelvű újságírás első hírnöke a szabad Vajdaságban.

Ezek a helyi újságok, a *Sloboda* kivételével, nem voltak hosszú életűek. Gyorsan megszűntek, mert illetékes tartományi helyen úgy vélték, hogy a túlburjánzó helyi sajtó szétforgácsolja az erőket, eszközöket és

különben sem alkalmas arra, hogy a kívánt színvonalon, átfogóan és tárgyilagosan tájékoztasson vajdasági és országos dolgokról.

Az álláspont, amelyet Jovan Popovićtól származtatnak, a tartományi lapok fejlesztését és a vidéki újságok leépítését szorgalmazta. Ezt, bár némi duzzogással, Szabadkán, Zentán és Becsén méltányolták, de Becksereken (Zrenjaninban) az új vajdasági napilap (*Slobodna Vojvodina*) elindításától tették függővé a *Sloboda* leállítását. A bánáti újság valóban akkor, 1944. december 4-én szűnt meg.

Közben kiderült, hogy nem az a legfontosabb, hol jelenik meg az újság, hanem az, hogy van vagy nincs. Mert amikor nem volt újság, ellenőrizhetetlen forrásokból szivárgó kósza hírek pótolták a hiányt. Ezért indult meg Szabadkán, pár nappal a *Slobodna Bačka* megszűnése után, a *Radio vesti*, majd *Radio vijesti*, amely később átadta helyét a latin betűs *Slobodna Vojvodinának*. Újvidéken pedig a katonai hatóság indított röpiratszerű újságot, amely *Vesti*, majd 1944. november 20-ától, a *Slobodna Vojvodina* gondozásában, *Novosti* néven jelent meg.

És még egy fontos dátum. Bački Petrovacon 1944. október 19-én megjelent a *Hlas L'udu* című szlovák nyelvű lap első száma. Fontos dátum, mert a nemzetiségi sajtó kibontakozásának kezdetét jelzi az új Jugoszláviában. A *Hlas L'udu*t követi majd a magyar nyelvű napilap, s később a román (*Libertatea*) és ruszin nyelvű (*Ruske slovo*) hetilapok.

*

A magyar nyelvű napilap megszervezéséről és elindításáról Újvidék felszabadulása után döntött a JKP vajdasági tartományi vezetősége. Ez olvasható Jovan Veselinov *Žarko Svi smo mi jedna partija* (Az autonóm Vajdaság születése) című könyvének második, bővített kiadásában. Külön figyelmet érdemel, hogy a forrás, amelynek avatottságában és hitelességében igazán nem kételkedhetünk, *napilapot* említ.

A döntés pontos időpontját ma már aligha lehet megállapítani. Tudomásunk szerint írás nem készült róla. Mégis feltételezhető, hogy november második felében történt a dolog. Akkor már a *Slobodna Vojvodina* is Újvidéken volt, de rendszertelenül, esetlegesen jelent meg, és csak december elején, a Futaki utcában lett belőle napilap.

Stanka Veselinov visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy november második felében a párt agitációs és propaganda ügyekkel foglalkozó szerve (Agitprop) előtt két sürgős feladat állt. Az egyik: megszervezni a *Slobodna Vojvodina* folyamatos kiadásának feltételeit, a másik: előkészíteni a magyar nyelvű napilap megindítását.

Azokban a napokban már folyamatban voltak a Vajdasági Egységes Népfelszabadító Front (1944. december 11-én tartott) első tartományi értekezletének előkészületei. A *Slobodna Vojvodina* legszembetűnőbb cikke 1944. november 22-én a front helyéről, szerepéről és feladatairól

szólt. A hazafias erők antifasiszta alapon való összefogása és mozgósítása a politikai tennivalók előterébe került.

A Népfelszabadító Hadsereg és a Partizánosztagok vajdasági főparancsnoksága 1944. november 23-án parancsot adott (Kosta Nađ tábornok és Ljubo Momčilović erzedes aláírásával) magyar nemzetiségű önkéntesek toborzására a majdani Petőfi brigádba. Akkor még csak zászlóaljról volt szó, de több mint ezer önkéntes gyűlt össze Topolyán és indult, még novemberben, Zombor felé...

Két nappal az említett parancs kelte után a *Slobodna Vojvodina* nagy cikket közölt (Znajmo izjednačiti i znajmo razlikovati) a nemzetiségi viszonyokról. Ebben olvasható: „Nem fogjuk megengedni, hogy azok a szerbek, akik támogatták a magyar hóhérokat, most gyáván azokon a becsületes magyarokon álljanak bosszút, akik nem ártottak a népfelszabadító mozgalomnak. Nem feledhetjük el Fejős Klárát, Samu Mihályt, Kiss Ernőt és másokat, nem feledhetjük el, hogy Szaján és Torda magyar népessége menedéket nyújtott harcuk vezetőinek Észak Bánátban...” (*Slobodna Vojvodina*, 1944. november 25.)

Ez az írás külön figyelmet érdemel. Nemcsak azért, mert éles választóvonalat húzott a becsületes emberek tömegei és a háborús bűnösök közé — és nemcsak a nemzetiségek vonatkozásában! —, hanem azért is, mert változást sejtet a lapnak a nemzetiségi ügyekhez való viszonyulásában. Megfigyelhető ugyanis, hogy a *Slobodna Vojvodina* fejlődése során változó módon és hangnemben írt a vajdasági magyarokról.

Svetozar Marković Toza, a lap első számában, a magyar dolgozó tömegek mozgósítását sürgette. Ez a követelmény kevésbé érzékelhető a verbászi és a parragi számban. Szerémségben „a magyarok és németek” sorskérdése és a kisebbségi jogok megvalósulása a népfelszabadító háborúhoz való viszony függvényében merült fel. Szerémségben említette a lap először (1944. január 25-én) Pap Pál, Mayer Ottmár és Fejős Klára nevét az elesett harcosok között. Azonban a katonai közigazgatás bevezetése után néhány hétig ilyesmiről nem nagyon írt az újság.

Az említett cikk megjelenése után néhány nappal (1944. december 5-én) a *Slobodna Vojvodina* színes tudósítást közölt Zomborból „a vajdasági magyar önkéntesek felvonulásáról”. Ez volt az első sajtóközlemény a Petőfi brigádról.

Az újság hangváltása mögött azokat a politikai megfontolásokat és törekvéseket sejtjük, amelyek a Vajdasági Egységes Népfelszabadító Front első tartományi értekezletének előkészítése során jutottak kifejezésre. A front legfontosabb feladatai közé tartozott a testvériség és egység megerősítése. Jovan Veselinov Žarko írja: „A többi nagy feladat közül egyet sem tudunk teljesíteni, ha nem oldjuk meg helyesen, népfelszabadító mozgalmunk szellemének megfelelően az egymáshoz viszonyulás kérdését Vajdaság nemzetei között.” (*Az autonóm Vajdaság születése*, 205. oldal)

Ilyen körülmények és adottságok között született meg a döntés a vajdasági magyar napilap megszervezéséről és elindításáról. A szervezés, mint tudjuk, közel egy hónapot vett igénybe. Nem volt könnyű munka. Olyan újságírókat kellett keresni, akik csinálhatták, tudták csinálni és akarták csinálni a népek közeledését szolgáló, demokratikus, antifasiszta szellemű napilapot a háborús időkben. Kevés ilyen újságíró volt akkor Vajdaságban a magyarok között.

Pedig a két háború között négy magyar napilap volt Vajdaságban. Szabadkán a *Napló*, Újvidéken a *Reggeli Újság*, Zomborban az *Új Hírek* és Becskereken a *Híradó*. Szólhatnak még Zenta sajtóéletéről, Becse, Topolya és más helységek újságairól, a nevesebb hetilapokról, folyóiratokról, de felesleges. Az osztályharcos, antifasiszta sajtótermékek dolgát sem firtatjuk. Azokat már a királyi Jugoszlávia hatóságai elnémították.

De mi lett a polgári napilapokkal? Közülük a legizmosabb, a szabadkai *Napló* szóhoz sem juthatott a megszállás alatt. Eltörölték, akár a *Híd* örökösét a *Világképet*, vagy Gál László humoros-szatirikus hetilapját, a *Grimaszt*. A *Napló* főszerkesztőjét, a jó tollú Szegedi Emilt, valósággal száműzték Szabadkáról.

Szabadka talán újság nélkül maradt volna jó darabig, ám jelentkezett a megszálló katonai hatóságnál Csuka János, aki az 1929-ben betiltott *Hírlap* feltámasztására kért és kapott pénzt és engedélyt. Csukát azonban a katonai ügyvezetés megszűnésével kibillentette a nyeregből dr. Deák Leó, az újdonsült vármegyei főispán. Így aztán, a Minerva öreg körforgógépén, 1941 közepétől, *Délmagyarország*, majd *Délvidéki Magyarország* néven nyomtattak fasiszta szellemű „keresztény politikai napilapot”.

A szabadelvű *Naplót* a keresztény kurzus tollnokai temették el. A zombori *Új Hírek* helyét a *Délvidék* foglalta el. A *Híradóból* a német megszállók elől menekült a munkatársak egy része. Az újvidéki *Reggeli Újságnak* pedig nevet sem kellett cserélnie ahhoz, hogy folytathassa működését a megszállók szolgálatában. A lapok hasábjait elárasztotta a háborús uszítás, a sovinszta gyűlölködés.

A szélsőséges, lélekmérgező fasiszta propaganda dagályában elmerültek a tárgyilagosság látszatát féltve őrző polgári újságírás emlékei és értékei. Kolozsi Tibor írja: „Annyira szétforgácsolódott minden, annyira használhatatlanná, kompromittálttá váltak a régi formák, hogy az új országban előlről kellett kezdeni mindent a sajtóépítés terén is.” (*Pénteki találkozások*, 19. oldal.)

A vajdasági magyar sajtóélet csak demokratikus, antifasiszta alapokon újulhatott meg. Ehhez, a szellemi romok között, alig akadt használható anyag. Vissza kellett tapogatózni a *Hídhöz*, *Népszavához*, *Világkép*hez és még messzebbre, a *Szervezett Munkáshoz* és a *Közakarathoz*. A harcok *Híd* volt a példa, amelyre még emlékeztek az emberek. A *Híd* volt a múltból a jövőbe világító fáklya.

Soha sem volt annyira időszerű a *Híd*-hagyomány, mint 1944 decemberében. Beteljesedett Mayer Ottmár jóslata, megváltozott az uralom, de sokan azok közül, akik a nép szabad újságját annyira akarták, nem voltak a sorban. Hiányzott Mayer Ottmár, Cseh Károly, Pap Pál, Szabó Géza, dr. Singer Adolf, Atlasz János, Wohl Lola, Simokovich Rókus, Schwalb Miklós és még sokan. Éltek az emlékezetben a feladat vállalásához méltó hagyományok, de hiányoztak az elesettek és azok is, akik még nem tértek vissza a fogságból, táborokból.

Stanka Veselinov, a Vajdasági Egységes Népfelzabardító Front agítációs és propagandaügyekkel foglalkozó részlegének vezetője — és Jovan Popović távozása után átmenetileg a *Slobodna Vojvodina* főszerkesztője —, elmondta többször a jubileumok alkalmából, hogy az induló *Szabad Vajdaság* szerkesztői Kek Zsigmond (lelkész), Gál László (költő), Majtényi Mihály (író) és Lévy Endre (író, újságíró) voltak. Valamennyiüknek köze volt a *Hídhöz*.

Megírták, többször és többen, a négy sajtómunkás utazását Szabadkáról Újvidékre. 1944. december 19-én volt ez. Másnap a Futaki úti újságház egyetlen szerkesztőségi helyiségének négy íróasztala mellett megindult a munka. Közben szedőgépet kellett keríteni, mert anélkül azért nem ment a dolog.

Hír a *Slobodna Vojvodina*-ban 1944. december 24-én: „*Katolikus karácsonyra vajdasági magyar újság indul Újvidéken*. A Vajdasági Népfelzabardító Front propagandaosztálya megszervezte az Újvidéken megindítandó magyar napilap szerkesztőségét és kiadóhivatalát. A lap tulajdonképpen a *Slobodna Vojvodina* rövidített változata lesz, a címe is Szabad Vajdaság.”

Az új lap fejlődésének adatai: *Szabad Vajdaság*. Halál a fasizmusra — Szabadság a népnek! A Vajdasági Egységes Népfelzabardító Front napilapja. I. évfolyam 1. szám. Noviszád, 1944. december 24. Ára 20 fillér. A fejléc mellett keretes idézet: „Békejobbot nyújtunk minden becsületes embernek, aki ma kész velünk együtt újjáépíteni rombadöntött országunkat.” Tito.

A szerkesztőség címét (Noviszád, Futaki utca 50) és telefonszámát (23-37) az impresszum tartalmazza. A cím és telefonszám azonos a *Slobodna Vojvodina* címével és telefonszámával. Ebből kikövetkeztethető, hogy a két szerkesztőség között szoros együttműködés volt. Közös megbeszéléseket tartottak, és közös akciókat szerveztek. Közösen használták a főbb hírforrásokat, a nyomdát és részben a szállítás eszközeit...

Arra viszont nincs bizonyíték, hogy a *Szabad Vajdaság*, bármikor is, a *Slobodna Vojvodina* rövidített kiadása lett volna. Hovatovább, a két újság azonos terjedelme eleve kizárta „a rövidítés” lehetőségét. Azonos tartalomról beszélni a hivatalos közlönyök esetében lehet, de az eltérő nyelvterületen munkálkodó, az élet tényeire támaszkodó, mozgósító jel-

legű hírlapok esetében — aligha. De ez nem zárta ki a két újság azonos eszmei és politikai irányvételének érvényesülését.

A *Slobodna Vojvodina* lényegsűrítésre törekvő közleményének a „rövidített kiadásra” vonatkozó része mégis visszhangra talált. Mégpedig a másféle újságokhoz szokott magyarok között, akiknek nem tetszett a *Szabad Vajdaság*, s szinte várták az alkalmat, hogy ráfoghassák: ez nem is magyar újság, hanem csak fordítás. Ez volt, különben, egyik kiváló oka a későbbi névváltoztatásnak.

A *Szabad Vajdaság* első számát körülbelül háromezer példányban nyomtatták ki. (Majtényi Mihály szerint. Kollin József tízezret említ. Kek Zsigmond pár ezret.) Az újságcsomagokat gépkocsikon vitték el a nyomdából, a vonatok még nem jártak rendszeresen. A gépkocsik rendre elmentek — a szovjet katonáktól lehetett benzint kapni pálinkáért —, mégis voltak falvak, szállások, ahová csak napok, hetek múlva jutott el a *Szabad Vajdaság* egy-egy szakadozott példánya.

*

Amikor a magyar újság első száma megjelent, Vajdaság nagy része szabad volt, de a Szávától Vukovárig és onnan a Duna, majd a Dráva mentén Barcs körzetéig a fegyverek beszéltek. Belgrád felszabadulása után kialakult a szerémségi arcvonal. A batinai áttörés, november közepén, megnyitotta a 3. Ukrán Front alakulatai előtt az utat, a Duna jobb partján, észak felé.

A Népfelszabadító Hadsereg vajdasági alakulatai megszállták a Dráva vonalát. Az ellenség észak felé irányuló áttörési kísérleteit megakadályozó hadműveleteket Siklósról irányította a vajdasági főparancsnokság. Azon a tájon, az Ormánság peremén, alakult meg 1944 utolsó napján a Petőfi Sándor nevét viselő, 15. vajdasági rohambrigád, amely a Harmadik Hadsereg kötelékében esett át a tűzkeresztségen.

Háború volt, és annak törvényei szabták meg az élet rendjét és minden dolgok menetét a hátrországban. Minden mozgósítható erő — embert, fegyvert, búzát, kukoricát, zsírt, húst, meleg ruhát, cipőt, gyógyszer, ágyneműt, hitet és lelkesítő szót — a front szolgálatába kellett állítani. A győzelem volt a legfőbb cél, attól függött minden. A szabad, demokratikus, népi berendezésű ország felépítése is.

Vajdaságnak, az ország felperzselt vidékeihez mérten, még jelentős emberi és anyagi tartalékai voltak. Ezek mozgósításában, a közállapotok rendezésében, a harcoló alakulatok feltöltésében és ellátásában fontos munkát végeztek az 1944. október 17-én Bánátban, Bácskában és Baranyában vezetett katonai közigazgatás szervei. Azonban a munka és a segítés széles arcvonalának kibontakozása elsősorban a tömegek megszervezésétől függött. A munkának ez a része a politikai szervezetekre várt.

A tömegek megszervezésében különösen nagy szerepe volt a Vajdasági

Egységes Népfelszabadító Frontnak. A front szervezetei voltak a néphatalmi szervek és a katonai közigazgatás szerveinek fő támaszai. Kötelességében fejlődött Vajdaság Antifasiszta Ifjúságának Egyesült Szövetsége, az Antifasiszta Nők Frontja, a munkások egységes szakszervezeti mozgalma és a sajtó. A front cselekvési körébe tartozott az újjáépítés megszervezése és a hátszág gazdasági vérkeringésének elindítása.

(A politikai munka értékét és növekvő hatékonyságát bizonyítja az is, hogy a katonai közigazgatás, jóval a háború befejezése előtt, feleslegessé vált. 1945. február 15-én, Josip Broz Tito parancsára, megszűnt.)

A háborús idők követelményei határozták meg az újságcsinálás értelmét, célját és mértékeit a Futaki utcai szerkesztőségben, ahol többnyire a rádió híreit, a hivatalos közleményeket és értesítéseket dolgozták fel, és szinte mindennap megírták a dőlő betűs vezércikket. A vezércikk volt a háborús újság legjellemzőbb műfaja. Érdemes ezek közül néhányat felidézni.

Az új évet, 1945. január 3-án, *A győzelem esztendeje* című vezércikkel köszöntötte a *Szabad Vajdaság*. Olvassuk: „Ebben az országban sok rom van — sok takarító kéz kell! Ebben az országban sok éhes száj van — sok kenyéradó kéz kell! Sok az árva, az elhagyott, a sebesült, a rokkant, a károsodott. Oriási front ez, nagy küzdelmek állnak előttünk, de nagy győzelmek ígéréte is vár ránk.”

Azon a télen fáztak a városok, nem volt tüzelő. A hidak elpusztultak. A szállítási útvonalakat és eszközöket leginkább a katonák használták. Sokáig a villany sem világított. Szabadkán, a magánlakásokban, csak a katonai parancsnokság engedélyével használhattak áramot. Zenta határában, a szállásokon, kivágták az akácfákat, Topolyán fél kiló cukornak örültek a polgárok. Az újvidékiek megnyugvással olvashatták: lesz só és dohány. Sőt, január végére gyufát is ígért az újság.

Az újságban a háború hírei voltak előtérben. Azután a gyűjtési akciók eredményei következtek. Később egyre gyakrabban jelentek meg a rohammunkáról szóló tudósítások. A munkások fát vágtak az erdőben, hogy befűthessék a mozdonyokat és gyárak kazánjait. „A gyárak kifagyott gerincét új tűz melengeti” — olvasható a *Szabad Vajdaság* egyik vezércikkében a hátszági erőfeszítésekről.

A megszállók és itteni támogatóik elmenekülésével a gyáripari létesítmények közel nyolcvan százaléka állami kezelésbe került. Ezek között voltak a cukorgyárak, a verbászi olajgyár, több száz malom, a textilipar jelentős része és szinte az egész fémipar. Sok gyárban állt a munka. A termelés beindításához nem volt elég energia. Máshol a nyersanyag hiányzott vagy a szakértelem . . .

A mezőgazdaságban még nagyobb gondok voltak. Az előző év őszén közel nyolcszázezer katasztrális hold föld maradt gazdátlanul. A kukorica nagy része, főleg Bánátban és Szerémségben, az arcvonal mögött, talpon maradt. „A kukoricaföldek mentén háború dühöngött — írta Gál

László —, fasiszta gazdáik elszöktek, szükség volt kocsira, lóra, emberre: a frontot kellett támogatni elsősorban és a kukorica ottmaradt.” A kukoricát ifjúsági brigádok törték le. De utána szántani kellett megvetni.

A tavaszi szántás és vetés március elejétől a *Szabad Vajdaság* központi témája lett. Több vezércikk buzdította a falvak dolgozó népét. (Hősi arányú munka. Kié a föld? Földmunkásság. Tavaszi eredmények.) Összesen 2 792 000 katasztrális hold földet kellett megművelni. A háború előtt ekkora darab föld közel egymillió embernek adott munkát. 1945 tavaszán alig félmillió munkaképes falusi polgárra lehetett számítani.

A megmaradt igaállomány 63 000 fogat körül mozgott. Feleannyi sem, mint amennyi a háború előtt volt. Minden fogatra, átlagosan, 45 katasztrális hold föld megmunkálása várt. A traktorok létszáma 665 volt. Ezekről színes írások készültek (Gál László: Leány a traktorülésen, Majtényi Mihály: Traktor szánt az éjszakában), de a földeken a gépállomány eltörpült a szükség mellett. És a benzinre is nagy szükség volt a frontokon.

A tavaszi mozgósítás talpra szólította egész Vajdaságot, ahol „a kenyérnek hősköltevényét írták”. Először a diákok mentek ki a földekre. Mikor sűrűsödött a dolog, április közepén, a hátszágban állomásozó katonai alakulatok is megmozdultak. A Népvédelmi Hadtest (KNOJ) lovassága külön érdemeket szerzett a szántásban.

A vetőmag is gondot okozott. A néphatalmi szervek a katonai közigazgatás megszűnése után számba vették a tartalékokat, de az elosztás akadózott. Mivel az optimális vetési határidőket betartani nem lehetett, a hatóságok a száznapos kukoricát ajánlották a termelőknek. Sőt, azt is sugalmazták, hogy a tarlókon kisarjadt búzát egyelőre ne szántsák ki, mert szükség esetén az is jobb, mint a semmi.

A tavaszi vetés politikai ügy volt. Az első kampány, amely teret nyitott a sajátos helyi kezdeményezéseknek. Feketicsen eldöntötték, hogy közös vállalkozásban művelik meg az elhagyott földeket. Moravicán 2700 hold maradt gazdátlanul. Ennek zömét harmadából vállalták fel a napszámosok. Csantavéren 32 család szövetkezett, és haszonbérleti alapon 380 hold föld művelését vállalta el. Topolyán a bérletre szövetkezett családok száma száz körül mozgott.

A közös vállalkozásokat a szükség hívta életre. Ezáltal nyílt lehetőség az igaerő ésszerűbb elosztására és kihasználására. Az alkalmi összefogások voltak, jóval a földosztás előtt, a későbbi szövetkezetek előhírnökei.

A *Szabad Vajdaság* a háború folyamán elsősorban a munka és a segítség arcvonalának erősítésén munkálkodott. Rendelgetéséhez híven, a magyarság mozgósítására törekedett. Cselekvésre szólított, és tudatosította a küzdelem célját. Sokat írt „a népi berendezésű országról”, amelyet fel kellett építeni.

A jövő ügyében határozottan és világosan beszélt. Olyan országot hir-

detett, amely csak az AVNOJ talapzatán épülhetett fel. Affirmálta a népfelszabadító bizottságokat (a helyi önkormányzat szerveit), amelyekről már a katonai közigazgatás tartama alatt, 1945. január 20-án, „nagyobb önállóságot és több kezdeményezést” követelt. (Népi kezdeményezés.)

Pár nappal később, 1945. január 24-én, jelent meg az *Autonóm Vajdaság* című vezércikk, amelyben egyebek között elolvasható, hogy Vajdaság — először a történelemben — nem lesz hódító szándékok prédája. A katonai közigazgatás megszűnése alkalmából közölt vezércikk pedig megállapította: „Vajdaság nem ígélet, hanem teljes valóság és önállóság.” (Népi önkormányzat.) Az önkormányzat kérdését az ország berendezésének függvényében tárgyalta, nem adott tápot sem centralista, sem szeparatista hajlamoknak.

Kiderült közben, hogy a katonai közigazgatás tartama alatt a néphatalom helyi szervei nem egészen úgy fejlődtek, mint kellett volna. A katonáknak feleltek elsősorban, és megfélemedtek a népről. A tömegeknek nem volt elég tapasztalatuk, tudásuk, hogy ellenőrizhessék a hatóságai működését. Ebből az következett, hogy a katonai közigazgatás megszűnése után egyes hatósági szervek túlságosan önállósultak, visszaéléseket, törvényszegéseket követtek el.

Április elején Moša Pijade vezetésével rendkívüli ellenőrző bizottság jött Vajdaságba, hogy kivizsgálja a központi szervekhez érkezett panaszok hátterét. A panaszok gazdasági (tavaszi vetés, gyárak és állami birtokok kezelése) és politikai (nemzetiségi viszonyok, a néphatalom és a nép közötti kapcsolatok) kérdésekre vonatkoztak. A bizottság munkájáról Moša Pijade vezércikket írt a *Slobodna Vojvodina*-ba, amit aznap, 1945. április 27-én, a *Szabad Vajdaság* is közölt.

„A bizottságot — írta Moša Pijade —, a nép a legmelegebben fogadta. Néhol, ahol nem volt eléggé tiszta a lelkiismeret, rémületet is okozott. De semmi sem indokolja meg azt a félelmet, mellyel néhol, a nép közül valók a bizottsággal szemben viseltetnek, a félelem zárkózottságban és bátortalanságban mutatkozott, nem merték elmondani kifogásaikat a néphatóságok egyes szerveivel szemben. Ezért ezúton is felhívjuk népünket, hogy minden félelem nélkül, nyíltan mondjanak el mindent, amit hibának, igazságtalanságnak vagy törvénytelennek tartanak.”

Ezek a körülmények a vajdasági magyarság politikai differenciálódására is hatottak. Ezt a folyamatot hatványozott világnézeti polarizálódás jellemezte, azonban az ellenség és az új világ elkötelezettjei között még egy széles polgári réteg várta tétlenül és ingadozva a fejleményeket.

A *Szabad Vajdaság* több vezércikket közölt „a jogokat reklamáló, de a közéletben félreálló magyarokról”. (A magyarság helye. Egyhangú tudósítások.) Elítélte azokat, akik csak a bajokat nézték és látták. Támogatta viszont azokat, akik a lehetőségeket nézték és mérték. Az újság agitatív szándékát leghívebben az Igényes ifjúság című vezércikk hang-

neme fejezi ki: „előjönni a zárkózottságból, félrevonultságból, bizalmatlanságból!” (1945. március 25.)

A bajokat nézők és látók panaszai nem voltak egészen alaptalanok. Az iskolákban, például, még nem volt tanítás. És amikor kezdődhetett volna, kiderült, hogy nincs elég magyar tanító. Nem volt, mert a régi Jugoszláviában nem szorgalmazták a kisebbségi tanítók képzését, a megszállók meg, akár jegyzőt és csendőrt, tanítót is hoztak magukkal. A Vajdasági Népfelszabadító Főbizottság döntötte el végül, 1945. április 11-én, hogy Zentán hathónapos magyar tanítótanfolyamot kell szervezni.

Voltak ilyen gondok jócskán, de a fontolgató kispolgári ellenzék (amely később a szabadkai Népkörből meghirdette „a politikamentes” kultúrát) a bajok nem segítsére, csak panaszra buzdították. Átpanaszolni a válságos időket, azután meg majd meglátjuk... Mert háború volt, és még Péter király is pályázott a trónra.

A vajdasági kommunisták hetedik értekezlete 1945. április 5-én kezdődött, és másnap ért véget. Erről nem tudósított az újság, a párt még illegálisban volt. Az értekezlet politikai beszámolója Jovan Veselinov Žarko *Iz naše revolucije* című könyvében olvasható. Az összetett politikai helyzet kritikai értékelése méltányolta a gyárakban és a földeken elért eredményeket, de a hibákkal, mulasztásokkal, visszaélésekkel foglalkozott többen.

Várható volt, hogy az osztályharc súlypontja a háború befejezésével áttevődik a gazdasági élet területére, és erre fel kellett készülni. A munkások és földművesek akcióegységének erősítése a legfontosabb feladatok közé került. Az osztályszövetség fejlődésének útjáról el kellett takarítani a politikai akadályokat. Egyebek között a nemzetiségekkel szemben megnyilvánuló szektázást is. Ezen az értekezleten hangzott el, hogy a Vajdasági Egységes Népfelszabadító Front keretében lehetővé kell tenni a kisebbségek nemzeti alapon való szervezkedését.

Még egy nagy kérdés felmerült az értekezleten, de erről az újság is írt. Vajdaság, 1945. április 7-én, a háború vége előtt, csatlakozott a föderális Szerbiához. A Szerb Szkupstina rendkívüli ülésén a vajdasági küldöttség nevében Jovan Veselinov Žarko tolmácsolta Vajdaság nemzetinek és nemzeti kisebbségeinek elhatározását. A *Szabad Vajdaság* április 10-én közölte, hogy a Szerb Szkupstina elismerte Vajdaság önkormányzati jogát.

A következő szám vezércikke (Az autonóm Vajdaság Szerbia keretében) a csatlakozás földrajzi, történeti és nemzetiségi indítékait ismertette. Kiemelte, hogy nem bekebelezésről van szó. Figyelmeztetett a nagyszerb uralom és a demokratikus Szerbia közötti különbségekre. Nyomatékosan hangsúlyozta, hogy a csatlakozással „az új Jugoszláviát erősítjük és építjük”.

A csatlakozás után gazdasági ügyek, május elseje ünneplésének előkészületei, majd a háború befejező hadműveleteinek mindenkit érdeklő

hírei kerültek a figyelem előterébe. És következtek a béke napjai, eseményei. Felépült Újvidéken a pontonhíd, megkezdődött Zentán a magyar tanítók tanfolyama, és megjelent a vajdasági választási rendelet, amelynek alapján, 1945. július 8-án, megválasztották a helyi, városi, körzeti népbizottságokat és a tartományi főbizottságot. Ez volt az első népszavazás az új országban.

*

Az újság hatásáról legközvetlenebbül az elterjedtség mutatója, a példányszám beszél. Figyelembe kell venni, természetesen, hogy a háborús újság példányszámának alakulása nem kimondottan a kereslettől függött. A rendelkezésre álló papír mennyiségétől is és a szállítási lehetőségektől. Ilyen esetekben az olvasók létszáma sokkal nagyobb szokott lenni a nyomtatott példányszámnál.

Nincs pontos adatunk arról, hány példányban jelent meg a *Szabad Vajdaság* első száma. Az emlékezők eltérő adatokat említenek. Feltételezhető azonban, hogy Majtényi Mihály áll legközelebb az igazsághoz: az induló példányszám három-, esetleg négyezer lehetett. Azt viszont határozottabban állíthatjuk, hogy gyorsan emelkedett.

A vajdasági kommunisták hetedik értekezetén (ez dr. Dušan Popov *Istorija „Slobodne Vojvodine”* című könyvében olvasható) elhangzott jelentésben az áll, hogy a cirill és a latin betűs *Slobodna Vojvodina*, valamint a *Szabad Vajdaság* összpéldányszáma 35 000 volt. Ha ebből kivonjuk a latin betűs újság (4000—6000) és a törzslap (17 000) példányszámát, kiderült, hogy a *Szabad Vajdaságot*, 1945 márciusában, 12 000—13 000 példányban nyomtatták.

Kek Zsigmond a lap indulásának első évfordulóján írta: „Nagy technikai nehézségek között négy kis oldalon, bizony sovány tartalommal s pár ezer példányban indult múlt év karácsonyán lapunk s ma több mint harmincezer példányban tizenhat oldalon tartalmasan és jó kiállításban jelenik meg a karácsonyi számunk.” (*Magyar Szó*, 1945. december 24.)

Itt olvasható még: „Csak lapunk fejlődése egy év alatt óriási gazdasági és technikai fejlődést mutat: mennyiségben négyszerest, minőségben sokszorost.” Nos, ha a négyszeres mennyiségi fejlődés a példányszámra vonatkozik, faggathatjuk tovább a számokat. Ha a „több mint harmincezer” osztanánk négyfelé, akkor az eredmény (ez első szám tírzsza) nem „pár ezer” lenne. Feltételezhető, hogy a szerző sem az ünnepi szám — kivételesen magas — példányszámára gondolt, hanem az átlagosra.

Az átlagos példányszám pedig, más forrásból tudjuk, csak 1948 elején emelkedett a harmincezer fölé. 1945-ben, reális becslések szerint, tizenhatezer körül mozgott. De ez is nagy eredmény! Ezt az újságot már egyéves korában annyian vásárolták, mint a háború előtt megjelent négy vajdasági magyar napilapot. És sokkal többen olvasták...

A háború folyamán szervezetteren bántak a sajtó termékeivel. A lap minden példányát ki kellett használni a polgárok tájékoztatása érdekében. Feketicسن, például, négyszáz lapot igényeltek, de csak kétszázat kaptak. Nem jutott több. A hiányt, 1945 februárjában, a közös újsághasználat létrehozásával pótolták. Minden négy háztartásra juttattak egy újságot, ami aztán kézről kézre járt, és megsokszorozódott az olvasók létszáma.

Laták István *Kis tudósításokban nagy események* című írásában (1945. március 12-én) említi, hogy „Topolyán 118 olvasócsoporthban végzik a népfelvilágosítást.” Oda se jutott elég újság. Olvasócsoporthokat más helységekhben is szerveztek a sajtóbizottságok. Ezek pótolták a papírhiányt.

A *Szabad Vajdaságtól* sokat vártak. Más magyar nyelvű orgánum nem létezett az országban. A rádió ritka madár volt. 1945 első hónapjaiban magyarul a fasizmus ellen a Kossuth-adó, továbbá Moszkva, London és Bari beszélt. Az új Jugoszláviájában csak 1945. április 22-étől kezdett sugározni híreket magyar nyelven a belgrádi rádió.

De nem mindenki fogadta örömmel a *Szabad Vajdaságot*. Még napirenden voltak a háborús bűnök. Vérzettek a sebek. Hatottak a fasizmus maradványai: az elfojtott gyűlölet, lappangó ellenségeskedés, a kölcsönös bizalmatlanság. Majtényi Mihály említtette a névtelen levelet, amely azzal fenyegette a szerkesztőséget, hogy „tavaszra aluról szolgáltatók mind az ibolyát”. Kek Zsigmond is megírta: „A névtelen levelek áradatát kaptuk első időben...”

A fenyegető visszajelzések tanúsítják: még itt voltak és mozogtak „a sötétségnek és gyilkosságnak lovagjai” (Majtényi), akik nem törődtek bele a világ változásába. Az ellenség hátországi működése főleg a rémhírterjesztésben jutott kifejezésre. Erről vezércikket is közölt a lap *A leűnt világ propagandája* címmel.

Az ellenség kihasználta az intézményes hírközlés kezdeti fogyatékoságait és fejletlenségét. A harcoló hadsereg és a hátország között akadozott a tájékoztatás. (Ezt a vajdasági kommunisták hetedik értekezletén is megállapították.) Jöttek azonban a kósza hírek. Észak-Bácskában 1945 legelején futótűzként terjedt el rémhír arról, hogy a pár nappal előbb alakult Petőfi brigád megsemmisült.

A rémhír nyomában, különösen a harcosok hozzátartozói között, kitört és terjedt az újabb mendemondákkal szított nyugtalanság. Az igazság kiderítése érdekében Topolyáról küldöttség ment a brigád állomáshelyére. A küldöttség levelet hozott a harcosoktól, amelyben, többek között, olvasható:

„Örömmel tudatjuk Topolya népével és a Petőfi-brigád harcosainak hozzátartozóival: nemhogy megsemmisültünk volna, hanem még szaporodtunk. Hozzánk csatlakozott az a Petőfi néven szereplő magyar sza-

badságarcos alakulat, amely már 1943 óta vívja a népek szabadságáért a felszabadító harcot...”

A csatlakozás, amelyről a levél szól, 1944. december 27-én volt. Akkor érkezett Kis Ferenc parancsnoksága alatt a szlávóniai Petőfi zászlóalj a vajdasági „petőfikhez” Sellyére. A levél 1945. január 10-én kelt. Az újság pedig 1945. január 18-án közölte. És ez volt az első konkrét hír a *Szabad Vajdaságban* a Petőfi brigádról.

Az esemény és a közlés időpontja között három hét telt el. És ez a három hét a nyugtalanságot szító rémhírterjesztőknek kedvezett. Olyan ez, a hírek háborújában, mint a védtelen gyepű, ahol szabadon portyázhat az ellenség.

A *Szabad Vajdaság* azonban, ha késve is, de eljutott a Petőfi brigádba. Erről a *Sećanje komesara vojvodanskih brigada* című (1978-ban a Történeti Intézet kiadásában megjelent) könyv adatai tanúskodnak. Faragó Péter, az egyik század politikai tisztje, közli: „Januárban már több anyagunk volt a politikai munkához. Rendszeresen kaptuk a rádió híreit és a *Szabad Vajdaság* című újságot.” Csík Ferenc, szintén politikai tiszt: „Kaptuk a *Szabad Vajdaság* című lapot és sok mindent megtudtunk belőle. Tudósító csoportot is szerveztünk, amelynek munkájában a harcosok szíves örömmel vettek részt.”

Az első tudósító (olvasó levele) 1945. január 12-én tűnt fel az újságban. Gyűjtést kezdeményezett a harcoló katonák részére. De a tudósítás akkor még ritkán fordult elő. Panaszkodott is a szerkesztőség: „A lap közel egy hónapja járja Vajdaságot és várja a leveleket.” Majd: „A tudósítók számai, a levelek ezrei jelentik az igazi sajtószolgálatot.” Az igazi sajtószolgálat fogalmán az olyan újságírást értették, amely „nem híradás csupán, nem a központi munkatársak kizárólagos dolga, hanem *mozgalom*”. (*Szabad Vajdaság*, 1945. január 21.)

A Petőfi brigádban valóban dolgoztak a tudósítók. Munkájuk nyomon követhető a *Szabad Vajdaságban*, és külön figyelmet érdemel. Ide tartozik Jontovics Rudolf őrnagy két írása: *Levél a drávai frontról* és a *Kis Ferenc kapitány*. Az utóbbit a parancsnokság nevében írta a brigád hősi halottjáról. Farkas József levele — *Gyula, a gépfegyverlövész* — a bolmáni csata (1945. március 6—21.) egyik jelenetét örökítette meg. Idézzük:

„Hajnalodott. Az éjszaka sötétjéből kibukkantak a kis falusi házak. Hideg márciusi szél kergette a baranyai ég szürke felhőit. Az árkokban türelmetlen izgalommal lesték katonáink, közeledik-e az ellenség. Egyszerre csak halljuk, a bálsczámyon leszaladt az első sorozat, a második, a harmadik. Jön az ellenség! Látjuk, ahogy futólépésben közelednek. Megkezdődött az elkeseredett küzdelem. Robbanások és becsapódások süketítenek. Az állást lőporfüst takarja. A II. század kapja a legerősebb nyomást. A harmadik századot bekerítés veszélye fenyegeti. *Szabó Gyula* gépfegyvere könyörtelenül ontja a halált. Ez a gépfegyver fedezte a III.

század visszavonulását. Az ellenség észrevette. Aknák robbanása magasra dobta a földet körülötte. „Visszavonulni!” — kiált rá a segédje, de Gyula nem hallja. Csak annyit tud, hogy az ellenséges bandát meg kell semmisíteni. Végre visszanyomtuk, az ellenséget kiinduló állásáig. Akkor találtuk meg a hős gépfegyverlövészt, keze még akkor is a gépfegyvert szorongatta. Bátor szívét ütötte át az ellenség golyója...” (*Szabad Vajdaság*, 1945. április 1.)

Egeresi Antal harcos levelét egy nappal előbb közölte a *Szabad Vajdaság*: „Most, amikor értesülünk, hogy a demokratikus federatív Jugoszláviában megalakult a népkormány és a kormány megalakította a tényleges Jugoszláv Hadsereget, ezen fejlődés örömmel tölt el bennünket kisebbségi magyar szabadharcosokat, akik eddig a magyar Petőfi-brigádban harcoltunk a leigázó rabló fasizmus ellen, a népek szabadságáért. Amikor egyesítenek bennünket hős szláv testvéreinkkel, fogadjuk magyar harcosok, hogy még nagyobb harci kedvvel és akarattal fogunk harcolni szláv testvéreinkkel vállalva a fasizmus teljes megsemmisítéséig, a végső győzelemig.”

A Petőfi brigád topolyai harcosainak második levele, szintén a bolmáni csata után, 1945. április 8-án jelent meg. A levélben 116 harcos kérte, hogy „az aláírók névsorát közöljék le az újságban, hadd tudja meg mindenki széles ez országban, hogy a federatív, demokratikus Jugoszlávia magyarságának fiai is fegyverrel a kezükben harcolnak a szabadság ellenségei, a fasiszta hordák ellen”.

A Petőfi brigád 1945 márciusában, a többi nemzetiségi fegyveres alakulatokkal együtt, beolvadt a Jugoszláv Hadseregbe. „Ezentúl magyar ifjaink a testvérnépek fiaival együtt s egyformán védik Jugoszlávia minden népének szabadságát és jogait” — írta a *Szabad Vajdaság*. De a katonai levelezők továbbra is hallattak magukról. 1945. április 23-án kétnyelvű katonai lapról (Glas boraca — Harci szó) jelent meg méltatás. A katonák újságjában versek is voltak. Egyebek között A csillagok csillaga Ady Endrétől, eredetiben és szerb fordításban.

„Hamar lekopik ifjúságunkról a rájuk kent leventemáz, az antibolsevista métely, az uszító nacionalista jelszavak” — olvasható az írásban. És, megfigyelhető, hogy a szerző elsősorban az itthoni kétkedők, kishitűek, bizalmatlankodók felé beszélt. A hadseregből érkező tudósítások a lap erős támaszai lettek az összetett észmei és politikai küzdelemben.

A *Szabad Vajdaság* mozgalmi, mozgósító küldetése a háború folyamán hatványozottan kidomborodott. Ennek jelei a hátszágban is észlelhetők. Az újság és az olvasók közötti kapcsolatok egyre szorosabbak lettek. Ebben fontos szerepük volt a városokban és járási központokban, a Vajdasági Egységes Népfelszabadító Front keretében működő sajtószolgálati szervezeteknek. A műszaki, szállítási gondokkal, hírforrásokkal és papírhiánnyal bajlódó újság mozgalmi közegének szervezett támogatásával teljesítette az elvárásokat.

Az újság és a sajtószolgálati szervek közös akciói ma is tanulságosak. A szerkesztőség a szállított lapok átvételén és elosztásán, valamint az olvasócsoportok megszervezésén túl, állandóan sürgette a tudósításokat. A tudósítóktól nem írásművet, hanem az élet tényanyagát várták. Pár szóban, írásban vagy telefonon — a jelentést. Laták István fogalmazta meg: „*A mozgalmi lap tudósítója élő kapocs az olvasó és a szerkesztőség között.*”

A mozgalmi lap tudósítójától elvárták, hogy az Egységes Népfelszabadító Front keretében *sajtókonferenciákat* kezdeményezzen és szervezen. Ezekon a konferenciákon nem a hírforrások nyilatkoztak az újságnak, hanem az olvasók mondták el, hogy nézetük szerint mi hiányzik a lapból. A kezdeményezés a *lap kritikájának* megteremtését szorgalmazta az olvasók között. A visszajelzéseknek ezt a szervezett módját 1945 márciusában kezdte fejleszteni a *Szabad Vajdaság*.

Az elgondolásokból nem minden valósult (és valósulhatott) meg a háború tartama alatt. De az elvetett mag kikelt, szárba szökken, és beérett a termés. A béke első nyaratól gyarapodott a tudósítók tábora. A tudósítók tábora lett, éveken át, a politikai tömeglap szerkesztésének egyik legfontosabb támaszpontja. A tudósítók táborából jöttek a későbbi hivatásos újságírók, a szerkesztők közül sokan, és innen sarjadtak ki a vidéki szerkesztőségek.

A szabadkai, zentai és részben a topolyai szerkesztőség körvonalai már a háborús hónapok alatt kirajzolódtak. Szabadkán Lévay Endre, Zentán Thurzó Lajos volt az úttörő. Mucsi József közlése szerint — aki 1945 nyarán, Morvai Istvánnal és Szeli Istvánnal került a lap kötelékébe (miután Thurzó Lajost Újvidékre rendelték szerkesztőnek) — a *Szabad Vajdaság* zentai kirendeltsége valóságos mozgalmi góc volt. Ide jöttek minden reggel — újságért a front aktivistái, és egyúttal elmondták hol mi történt és mit kellene holnap vagy holnapután beletenni az újságba.

Hasonló emlékeket közöl Lukó András a háborús újság tudósítóiról, akik „többségükben a Népfelszabadító Front nagy és lendületes akcióinak *részvevői* voltak, s ezek az akciók a front megsegítésére, meleg ruhánemű és élelmiszer gyűjtésére, kukoricatörésre, tüzelőfa kitermelésre, a megrongált üzemek helyreállítására, a népbizottságok munkájának megszervezésére, iskolák és más művelődési intézmények megnyitására, s az akkori napok ezer más sürgető kérdésének rendezésére irányultak”. (*Magyar Szó*, 1979. december 23.)

*

Az elmondottakból kibogozható, igenlő és tagadó, visszajelzések arról beszélnek, meggyőződés, hogy a *Szabad Vajdaság* a harcban elkötelezett társadalmi cselekvés része volt. Nem pusztán eszköz és fegyver, hanem

tevékenységi forma a szó szoros értelmében. Ezt a tulajdonságát a *Híd*-mozgalomtól örökölte. És ebben különbözik, alapvetően, a polgári napilapoktól, amelyek Vajdaságban, a két háború között, megjelentek.

A javító szándékból fakadó bíráló visszajelzések (az ellenséges támadásokról, rágalmakról már szoltunk) külön figyelmet érdemelnek. Eszmei és szakmai szempontból. Eszmei vonatkozásban a harcos írások túlátlánosított tartalmát kifogásolták, az igényesebb olvasók pedig a régi újságok erőnyeit — főleg az érdekességet — kérték számon.

Az érdekesség furcsa jószág. Nemcsak az újságtól, az olvasótól is függ. Attól a nagy, eltérő, sőt ellentétes érdekeket, célokat, törekvéseket hordozó társadalmi közegetől, amelynek egyedeit világnézet, származás, műveltség, kor, nem és millió más vonatkozásban eltérő tulajdonságok jellemzik. Ez a közeg folytonos mozgás, változás állapotában van. Az újság *hatására is*, természetesen.

Eppen a hatás oldaláról merül fel a polgári sajtó erőnyeikhez való viszonyulás kérdése. A *Szabad Vajdaság* első szerkesztői nem kívántak a polgári újságok nyomdokain haladni. Elutasították a polgári sajtó célrendszerét, tartalmi szerkezetét, hangnemét, kifejezési formáit, és tanulmányozták a *Slobodna Vojvodina* régebbi számait — mint Lévay Endre írta a *Dnevnik*ben közölt visszaemlékezéseiben, 1979 decemberében —, s annak eszközeit próbálgatták áthangolni, alkalmazni az induló magyar nyelvű demokratikus újságban.

Gál László, tizenöt év múltán, így jellemezte az indulást: „Hát mi úgy kezdtük, hogy feltettük a vaskalapot a fejünkre, aztán még szemellenzőt is, hogy világosság ne nagyon bántsa a szemünket és kedves néptársaim (ez a kificamodott szó is akkor keletkezett kiseded körünkben) arról természetesen szó sem lehet, hogy valaki is aláírja, amit írt, ez egy kollektív szerkesztőség, a miénk, itt mindegyikünk néptárs írja az újságot, vége az egyéni hiúságnak, történesnek, az irodalomnak, ámen.” (*Magyar Szó*, 1959. december 24.)

A *Szabad Vajdaság* háborús számai kis formátumban (24 × 36 cm) és leginkább négy oldalon jelentek meg. Egy-egy számban átlagosan negyven közlemény volt. Vezércikkkel, hadijelentésekkel, hírekkel, hivatalos közleményekkel és apróhirdetésekkkel együtt. Ebből sejthető, hogy tömören fogalmazott *hírlappal* van dolgunk. Hírlappal a szó szoros értelmében, amely a kezdetben eleve nem vállalkozhatott az elmélyültebb elemző-értékelő közírás ápolására, sem az olvasmányigények kielégítésére.

Tehát tényközlésre törekedett, mert bővebb magyarázatokra (kommentároknak) nem jutott hely. A kommentárok dolgát, sajátos módon és kicsit általánosan, a vezércikkek végezték el. A nagyobb lélegzetű elvi cikkeket leginkább a *Borbából* és a *Slobodna Vojvodinából* vette át a szerkesztőség. Riportok közlésére, időszerű kérdések, események olvasmányos megjelenítésére csak később nyílt lehetőség.

A tényközlésre törekvő mozgalmi újság témavilága új volt és szokat-

lan. Hiányzott belőle a szenzáció, de az élet tele volt izgalmat keltő dolgokkal. Az erők ütközéseinek görcseivel, kihívásaival, erőfeszítéseivel. Az események sodrából az újság elsősorban a vállalt harc célja felé mutató dolgokat szűrte ki és tálalta az olvasó elé.

A tömör tényközlésre szorítókozó propaganda általában adatszerű, száraz, nehezen emészthető. Az összefüggések kibontására alig alkalmas, és nagyon érzékeny a túlzásokra. A szavakkal olykor még lehet büntetlenül játszadozni, a tényekkel nem. Szóval, nem költőknek való munka, és az olvasót sem lelkesíti.

A *Szabad Vajdaság* avatottabb bírálói leginkább azt kifogásolták, hogy az újság egyhangú és unalmas. A szerkesztőség 1945 februárjában még türelmetlenül válaszolt valamiféle névtelen kritikuskak: „Egyetlen unalmas kis hír a negyedik oldalon értékesebb, étellel teljesebb minden kritikádnál.” Később, mint látni fogjuk, mégis változott az újság.

A névtelenség sem fokozta az írott és nyomtatott szó hatékonyságát. Ebben Gál Lászlónak igaza van, bár a tények nem mindenben hitelesítik emlékeit. Hiszen már az első szám vezércikke alatt (Politikánk lényege a népek testvérisége) ott volt Milovan Djilas neve. 1945 januárjában pedig a következő szerzők szerepeltek teljes névaláírással: Jovan Popović, Vas Zoltán, Vladimir Majakovszkij, Radovan Zogović, Gál László (versfordítással) és Moša Pijade.

Februárban tovább nyúlt a névsor. A nagy magyar költők — Petőfi Sándor, Ady Endre, József Attila — nevével szinte naponta találkoztak az olvasók a *Hírek* című rovat élén, versek és versidézetek alatt. (Már ez a szerény újítás is színesebbé, hangulatosabbá és vonzóbbá tette a lapot.) A jugoszláv politikusok és közírók közül, Moša Pijadén kívül, Djuro Salaj, Boris Zihelr és Aleksandar Šević (a vajdasági főbizottság akkori elnöke) szerepelt irányadó elvi írással vagy átfogó beszámolóval.

A szerzők harmadik csoportjába a külföldieket soroltuk. Ide tartozik Szirmai István és László István. A Szovjetunióból pedig Javcsuk, Alekszej Novikov, Vaszilij Groszman, D. Orlov, G. Rilkin és Evgenije Kriger. Mint látjuk, a viszonylag ismeretlen szovjet közírók a háború alatt, és később is, nagy teret kaptak. Különösen a vasárnapi számokban, amelyek februártól nagyobb terjedelemben, többnyire hat oldalon jelentek meg.

Az olvasmányoknak szánt szovjet szövegek zöme az Agitprop utasítására és a *Borba* révén került a *Szabad Vajdaság*ba. Ezek, a haditudósításon kívül, a szovjet életformát, eredményeket, a szovjet társadalom értékeit népszerűsítették. Illetve népszerűsíthették volna, mérsékeltebb mennyiségben és nívósabb közleményekkel. Mert a futószalagon gyártott, olykor lapos és a befogadó közeg igényeivel és sajátosságaival mit sem törődő dolgokat hamar megunták az olvasók.

Túlzás lenne tehát teljes névtelenségről beszélni. Viszont igaz, hogy a *Szabad Vajdaság* szerkesztői egy darabig ismeretlenek voltak az olvasó

előtt. Pontosabban, 1945 márciusában jöttek elő a névtelenség színfalai mögül. A vezércikkek alatt feltűntek Kek Zsigmond nevének kezdőbetűi. Gál László előbb is szerepelt, de márciustól kezdve rendszeresen jelölte írásait. Ő honosította meg a tömör hírközlés merevségeit feloldó színes széljegyzeteket és ápolta később, a Grimaszból átmentett, *irka* című rovatot, amelybe mások is írtak.

Gál László után Laták István következik az aláírt szövegek gyakorisága szerint. Laták István 1945 elején lépett be a szerkesztőségbe, és végigdolgozta a háborús hónapokat. (A nyár folyamán az alakuló Magyar Színház vezetőjévé nevezték ki.) Színes és elkötelezett tollával jelentősen hozzájárult az újság arculatának alakításához. A lap és az olvasók kapcsolatainak elmélyítésével foglalkozó szövegei az új vajdasági sajtó történetének fontos dokumentumai.

A belső munkatársak közül Lévy Endre, aki később visszament szabadkai szerkesztőnek, ritkábban írta alá dolgait. Ugyanez vonatkozik Majtényi Mihályra, aki a szerkesztőségi aprómunkával, többek között hírek és hirdetések megírásával bajlódott. Thurzó Lajos nevével csak később (júliusban) találkozott az olvasó.

A külső munkatársak közül Máté Rezső szerepelt leggyakrabban a *Szabad Vajdaság* háborús számaiban. Nevéhez új rovat bevezetése fűződik. 1945. március 18-ától a vasárnapi számokban rendszeresen megjelent a *Heti krónika*, amely lehetőséget adott az események összefüggéseinek folyamatos áttekintésére és elmélyültebb értékelésére. A heti politikai összefoglaló elindítása fontos mérföldkő a lap fejlődésének útján. Ebből az újságműfajból új hetilap ötlete fakadt...

Kunszabó György, a régi *Híd* munkatársa, dokumentált összegező és értékelő cikkeket írt. A szabadkai szakszervezetek fejlődésével foglalkozó írásában forrásértékű adatok vannak. B. Szabó György a lap első gyámolítói közé tartozott. Az újságban tudóssággal jelentkezett (A jövő iparosai), majd falurportot közölt (1945. április 22-én) Szajánból. A háborús számokban találkozunk először a későbbi író-újságírók közül Gótzszman Tibor és Brindza Károly nevével.

A tavasz folyamán tovább bővült az alkalmi cikkek szerzőinek köre. Jovan Veselinov Žarko, Ferdo Pavel mérnök, Mitra Mitrović, Zlatko Klaček, Sóti Pál, Veljko Begović, Stanko Mirić, Jontovics Rudolf, Kosta Kostić, Egeresi Antal, Lazar Plavšić, Farkas József, Mihajlo Petrović voltak az új szerzők. A régebbiek közül Moša Pijade, Boris Zihler és Aleksandar Šević több írással szerepelt a lapban.

(A háború végétől a lap nevének megváltozásáig tovább nőtt a külső munkatársak tábora. Ebben az időben jelentkezett: Lukó András, dr. Gyetvai Károly, Somogyi Júlia Moravicáról, Rotbart Emil, Kek Irén Kulárol, Kovács András, Herbatin Kálmán Topolyáról, Gvozden András — az 1945. március 7-én indult *Iffjúság Szava* főszerkesztője —, Hangya András, Thurzó Lajos, Szilágyi József vasmunkás Szabadkáról,

Nagy Imre, Pap Endre, Tóth Erzsébet Feketicsről, dr. Steinfeld Sándor, Herman József, Fejes Antal, Csányi Margit, Acím Grulović, Stanka Veselinov, Burány Árpád, Antun Tripalo mérnök, Lányi István, Szőnyi Péter Zrenjaninból, Farkas Nándor, Ljuba Momčilović, Krizsán Imre, Juhász Vilmos, Fischer Antal Szabadkáról, Gögös László Bezdánból, Hok Erzsébet . . .

A névsor nem teljes, hiányoznak belőle a külföldi újságokból átvett írások szerzői és a névjeles tudósítók. Az utóbbiak közé tartozik, például: S. J. Péterrévéről, K. F. Zomborból, W. A. Újvidékről, K. L. Topolyáról, B. S. Telecskáról, K. I. Zentáról, K. T. Versecről és még sokan.)

A munkatársak táborának növekedésével fokozatosan változott az újság. Főleg a vasárnapi számokra vonatkozik ez, amelyek áprilisban már nyolc oldalon jelentek meg. Ezekben átlagosan hét-nyolc szerzői írás volt. A május elsejei számban még több. A kezdetben tömör tevékenységre szorítkozó hírlap több szólamú és egyre érdekesebb napilap lett, de a szűkös műszaki adottságok meg a papírhiány akadályozták haladását.

Az irodalom kevés volt a *Szabad Vajdaság*ban. Petőfi Sándor, Ady Endre, József Attila, Vladimír Nazor, Jovan Popović, Ivan Cankar, Radovan Zogović, Maxim Gorkij, Ilja Ehrenburg, Valentin Katajev, majd Gergely Sándor, Illyés Gyula, Gábor Andor, Nagy István, Veres Péter szövegei még csak ízesítették, díszítették a lapot, de valamit mégis megsejtettek az eljövendő derűsebb idők lehetőségeiből.

A vajdasági magyar irodalomról 1945. március 1-jén, szerkesztői üzenetekben, nyilatkozott először a *Szabad Vajdaság*. Megindultak a levelek, költők, közírók, novellisták jelentkeztek, és a szerkesztő szomorúan üzenté vissza a szűkre szabott terjedelem átkait. Hozzátette azonban: „Ez az utolsó háborús tavasz. Esztendőre másképp csillognak a szemek. Akkor aztán lesz szív és dal és öröm — és papír.”

(Következik: A BÉKE ELSŐ ÉVE)